

PARTICULARITĂȚI ALE CULTULUI LUI SILVANUS ÎN DACIA ROMANĂ

Cultul lui Silvanus în Dacia s-a bucurat de o mare popularitate, acest lucru fiind evidențiat de numeroasele sale atestări atât epigrafice, cât și iconografice. În momentul de față, cultul este reprezentat printr-un număr de 100 de inscripții și opt reprezentări iconografice, la care se mai adaugă existența unui sanctuar la Micia¹ și posibilitatea atribuirii lui Silvanus a unui templu localizat la Sarmizegetusa². Deși zeul s-a bucurat de o oarecare atenție în literatura de specialitate atât autohtonă³, cât și străină⁴, unele aspecte legate de cultul său în Dacia romană au fost doar amintite sau superficial tratate. Spre exemplu, Adriana Rusu afirmă că „printre adoratorii lui Silvanus există și elemente de origine străină, marea lor majoritate fiind peregrini”⁵, fără a intra în amănunte, pe când Sorin Pribac recurge la stabilirea structurii etnice a dedicatelor lui Silvanus, apelând doar la cea a numelui, realizând astfel, stabilirea originii numelor acestora. De asemenea, s-au realizat studii care au avut ca rezultat final constatarea prezenței în Dacia a unor centre de adorare a zeului, care poartă amprenta unor influențe diverse: panonică și africană la Micia⁶, dalmatică la Ampelum și Alburnus Maior și îmbinarea lor la Apulum⁷, dar la Micia. Ele se bazează pe forma în care Silvanus apare în inscripții,

¹ Constantin Pop, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa și teritoriul ei: coloniști, religii, locașuri de cult*, în *EN*, IV (1994), p. 71.

² Hadrian Daicoviciu, Dorin Alicu, Ioan Piso, Constantin Pop, *Principalele rezultate ale săpăturilor din 1975-1977 la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și semnificația lor*, în *Sargetia*, XIV (1979), p. 150.

³ Adriana Rusu, *Considerații privind cultul lui Silvanus în Dacia romană*, în *Sargetia*, X (1973), p. 396-403; Sorin Pribac, *Aspecte sociale ale vieții spirituale din Dacia romană*, Timișoara, Excelsior Art, 2006, pp. 57-75; Mihai Bărbulescu, *Africa este Dacia. Gli influssi africani nella religione romana della Dacia. Silvano este Mercurio*, în Bărbulescu (coord.), *Signum originis. Religie, artă și societate în Dacia romană*, București, Academia Română, 2009, pp. 70-72; Sorin Nemeti, *Sincretismul religios în Dacia romană*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005, pp. 96-97.

⁴ Peter Dorcey, *The Cult of Silvanus: a Study in Roman Folk Religion*, New York, Columbia University, 1992, p. 200.

⁵ Rusu, *Considerații privind cultul lui Silvanus*, p. 396.

⁶ Bărbulescu, *Signum originis*, pp. 71-72.

⁷ Ștefan Toth, *Zur Frage des Ursprungs und des Sozialen Hintergrunds des Silvanuskultes in Dazien*, în *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*, vol. III, Debrecen, 1967, pp. 77-84 (apud Nemeti, *Sincretismul religios*, p. 96).

cu epitet, fără sau cu divinitatea cu care este asociat. Având în vedere faptul că studierea unei zeități se axează în principiu pe inscripții, trebuie ca ele să fie analizate în întregul lor și clasificate în funcție de informațiile pe care le furnizează. Forma sub care apare zeul nostru ne aduce la cunoștință modelul de adorare a acestuia. În funcție de etnia adoratorilor, se poate stabili dacă în Dacia romană vorbim, în cazul de față, de o divinitate de import⁸.

În încercarea de a surprinde aspectele particulare ale cultului lui Silvanus în Dacia, fenomenul religios trebuie raportat la zona în care a apărut venerarea zeului și din care s-a răspândit, Roma și Peninsula Italică, precum și la spațiul ilir, care ar fi putut reprezenta principalul centru de influență.

Inscripțiile dedicate lui Silvanus, și care constituie baza acestei lucrări, sunt în număr de 100. Repartizarea lor se înfățișează astfel: Apulum – 31, Micia – 21, Alburnus Maior – 9, Ampelum și Napoca – 7, Ulpia Traiana Sarmizegetusa – 6, Potaissa – 5, Porolissum – 3, Bejan, Cristur, Germisara, Gherla, Negrirești, Salinae, Sântămăria de Piatră, Sebeș, Tibiscum, Uroi, Viștea – 1.

Din cele 100 de inscripții, în doar 85 dedicantul și-a precizat numele și astfel ne-a oferit posibilitatea de a realiza o oarecare analiză a lor. Situația adoratorilor se afișează astfel: Apulum – 26, Micia – 16, Alburnus Maior – 9, Ampelum – 6, Napoca – 4, Ulpia Traiana Sarmizegetusa – 6, Potaissa – 5, Porolissum – 3, Bejan, Cristur, Germisara, Gherla, Negrirești, Sântămăria de Piatră, Sebeș, Tibiscum, Uroi, Viștea – 1.

În ceea ce privește epitetele pe care Silvanus le poartă în inscripții, ele se prezintă astfel: Apulum – 21 (*domesticus* – 12, *silvester* – 3, *deus* – 3, *sanctus* – 2, *augustus* – 1), Micia – 20 (*domesticus* – 18), Alburnus Maior – 3 (*silvester* – 2, *augustus* – 1), Ampelum – 6 (*domesticus* – 5, *silvester* – 1), Napoca – 6 (*domesticus* – 4, *silvester* – 1, *deus* – 1), Ulpia Traiana Sarmizegetusa – 4 (*domesticus* – 2, *deus* – 2), Potaissa – 4 (*domesticus* – 4), Porolissum – 3 (*domesticus* 3), Cristur – 1 (*domesticus* – 1), Gherla – 1 (*domesticus* – 1), Salinae – 1 (*domesticus*, *deus* – 1), Sântămăria de Piatră – 1 (*domesticus* – 1), Sebeș – 1 (*domesticus* – 1), Tibiscum – 1 (*domesticus* – 1), Uroi – 1 (*domesticus* – 1), Viștea – 1 (*domesticus* – 1).

Silvanus apare în inscripții și în asociere cu alte divinități: Apulum – 2 (Diana; Terra Mater și Hercule), Micia – 3 (Mercurius), Napoca – 1 (Iupiter Optimus Maximus), Bejan – 1 (Hercule), Germisara – 1 (Silvane și Campestre), Negrirești – 1 (Diana).

Revenind la adoratorii lui Silvanus, în tabelul de mai jos se precizează originea numelor lor:

⁸ Nemeti, *Sincretismul religios*, p. 96.

Tabel 1. Originea numelor adoratorilor lui Silvanus:

Numele	Originea numelui
Plabaotius	iliră ⁹
Dexter și Martialis	romană
Marcus Opelius Firminus	romană
Titius	romană
V(...)/Valerius Saturninus	romană
Marcus Ulpius Provincialis	romană
Titus Annius Tertius	romană
Annius Valens	romană
Marcus Caecilius Rufinus Marianus	romană
Iulius	romană
(...)A(...) Saturninus/Marcus Antonius Saturninus	romană
Ulpius Salvinus	romană
Publius Aelius Fabianus	romană
Marcus Q(...) Donatus	africano-romană ¹⁰
Aelius Frontianus	romană
Lucius A(...) Lucianus	romană
Aurelius	romană
Caius Iulius Valens	romană
Ulpius Mare(...)	romană
Aelius Ianuarius	romană
Aurelius Secundus	romană
Aelius Iulianus Securus	romană
Aurelius Titus	romană
Valerius Valerianus	romană
Mucianus	traco-dacă ¹¹
Valerius Themo	semito-palmyreană ¹²
Flavius Marinus	romană
Iulianus	romană
Caius Severius et Severius P(...)	romană
Marcus Valerius Basinus	semită ¹³
Marcus Ulpius Terentius	romană
Iulius Gaianus	siro-romană ¹⁴
Lucius Aemilius Carus	romană
Caius Longius Aquilinus	romană

⁹ Volker Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană*, Cluj-Napoca, Klausenburg, 1996, p. 170.

¹⁰ Cosmin Onofrei, *Thracians in Roman Dacia. Military and Civilian Elements*, în *EN*, XVIII (2008), p. 79.

¹¹ I.I. Russu, *Tracii în Dacia romană*, în *Acta MN*, IV (1967), p. 91.

¹² Pop, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, p. 64.

¹³ Onofrei, *Thracians in Roman Dacia*, p. 78.

¹⁴ Pop, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, p. 64.

Marcus Aurelius Comatius Super	celto-romană ¹⁵
Valerius Martialis	romană
Ammius Crescens	romană
Aurelia Valentina	romană
Titus Flavius	romană
Iulius Crescens	romană
Aurelius Viator	romană
Valerius Celsus	romană
Aurelius Praesen(...)	romană
Antistius	romană
Iulius Victorianus	romană
Marcus Aurelius Valens	romană
Lucius Coelius Aelianus	romană
Titus Corbulius Priscianus	romană
Naevius D(...)	romană
T. Valerius Dubitatus	romană
Publius Aelius Atilianus	romană

Stabilind originea numelui fiecărui dedicator în parte, sesizăm dominarea numelor de origine romană, ele fiind urmate de cele ilire, traco-dacice, siriene, celte, semito-palmyrene și africane. Dacă în privința numelor neromane putem să acceptăm identificarea originii numelui cu etnia pe care o presupune numele purtătorului, nu același lucru putem spune despre cele romane. Este greu de crezut că erau toți de origine italică, având în vedere numărul lor mare. Plauzibil ar fi ca ei să provină din diferite regiuni ale Imperiului roman și că sub *tria nomina* se ascund diverse etnii. În următorul tabel voi încerca, având în vedere mijloacele de care am dispus, să prezint informațiile pe care le-am dobândit în urma analizării inscripțiilor cu privire la acești „italici”.

Tabel 2. Informații dobândite în urma analizării inscripțiilor în care adoratorii lui Silvanus sunt purtători de nume romane:

Nume	Originea numelui	Epitetul purtat de Silvanus/ asocieri ale lui Silvanus	Frecvența numelui ¹⁶	Alte informații
V(...) Saturninus/ Valerius	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	W	<i>principales</i> în <i>Ala I Tungrorum Frontiana</i>

¹⁵ Adrian Husar, *Celți și germani în Dacia romană*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, pp. 63-64.

¹⁶ Frecvența anumitor nume în unele zone ale Imperiului roman poate sublinia punctul de răspândire a acestora. Nu echivalează zonele de proveniență cu etnia coloniștilor. Ideea apelării la o astfel de abordare trebuie să fie înțeleasă mai mult ca suport în susținerea statutului de coloniști ale persoanelor ce ridicau inscripții votive lui Silvanus și care purtau nume romanizate, decât ca suport în stabilirea etniei acestora.

Particularități ale cultului lui Silvanus în Dacia romană

Saturninus				(aceasta a staționat anterior în Germania Inferior, Dalmația și Pannonia ¹⁷)
Fronto	romană	-/Silvane (Pannonia) și Campestris (celți)	-	Bocinus, tatăl său, poartă un nume de origine celtică ¹⁸
Marcus Ulpus Provincialis	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	W	-
Titus Annus Tertius	romană	-	P	-
Annus Valens	romană	-	P / W	-
Caius Iulius Matrobianus	romană	<i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania și provinciile galice)	W	-
(...)A(...) Saturninus/ Marcus Antonius Saturninus	romană	-	W / W	-
Ulpus Salvinus	romană	<i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania și provinciile galice)	W	-
Aurelius	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	DAN	-
Caius Iulius Valens	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	W / W	-
Ulpus Mare(...)	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	W	-
Aelius Ianuarius	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia) / Mercurius (asocierea lui Silvanus cu Mercurius este specifică Italiei, ținutului renan și provinciilor danubiene ¹⁹)	-	-
Aurelius Secundus	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia) / Mercurius (asocierea lui Silvanus cu Mercurius este specifică Italiei, ținutului renan și provinciilor danubiene)	DAN	-
Aelius Iulianus Securus	romană	<i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania	-	-

¹⁷ Husar, *Celți și germani*, pp. 118-119.

¹⁸ *Ibidem*, p. 226.

¹⁹ Dorcey, *The Cult of Silvanus*, p. 65.

		și provinciile galice)		
Aurelius Titus	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	DAN	-
Valerius Valerianus	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	W / W	<i>veteranus ex decurione alae Frontianae</i> ²⁰ ; <i>Ala I Tungrorum Frontiana</i> a staționat anterior în Germania Inferior, Dalmația și Pannonia
Caius Longius Aquilinus	romană	<i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania și provinciile galice) și <i>silvester</i> (Pannonia)	W	<i>Veteranus legionis XIII Geminae</i> ; legiunea a staționat anterior în Germania Superior și Pannonia
Marcus Aurelius Comatius Super	celto-romană	<i>silvester</i> (Pannonia) / Diana (Pannonia)	DAN / W	-
Valerius Martialis	romană	-	W / DL și P	-
Rufus	romană	-	DAN	-
Iulius Crescens	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	W	identificat și la Cășei ²¹ ; arta pietrei funerare este specifică Pannoniei; la Cășei a staționat <i>cohors I Britannica milliaria civium romanorum equitata</i> ce a staționat anterior în Pannonia și Moesia Superior ²²
Aurelius Viator	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	DAN	-
Marcus Caecilius Rufinus Marianus	romană	-	DAN, W	<i>legatus legionis XIII Geminae</i> ; legiunea a XIII Gemina a staționat anterior

²⁰ Nicolae Branga, *Italicii și veteranii din Dacia*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 100.

²¹ Adrian Husar, *Norico-pannonii*, în Mihai Bărbulescu, *Funeraria dacoromana. Arheologia funerară a Daciei romane*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 374.

²² C.C. Petolescu, *Unitățile auxiliare din Dacia romană (II)*, în *SCIVA*, XLVI (1995), 3-4, p. 242.

				în Germania Superior și Pannonia
Aurelius Praesen(...)	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	DAN	-
Iulius Victorianus	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	W	-
Lucius Coelius Aelianus	romană	<i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania și provinciile galice)	-	-
Naevius D(...)/ Domitius	romană	<i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania și provinciile galice)	DL	-
T. Valerius Dubitatus	romană	<i>domesticus</i> (Pannonia)	W / P, N	-

Înainte de a trece la interpretarea tabelului deja menționat, este necesară discutarea criteriilor avute în vedere pentru întocmirea acestuia. Pentru identificarea provenienței adoratorilor, care poartă *tria nomina*, *nomen* și *cognomen* sau doar *cognomen*, am apelat la epitetul purtat de divinitate, aria de răspândire a numelui și alte informații disponibile.

În ceea ce privește epitetele purtate de Silvanus în inscripții, sunt diverse cu un deosebit aport în stabilirea punctului de plecare în surprinderea zonei de proveniență a adoratorilor. Epitetele *domesticus* și *silvester* sunt specifice Pannoniei²³, *augustus* este popular în Dalmația²⁴, *sanctus* este întâlnit la Roma²⁵, iar adresarea cu titlul de *deus* este des întâlnită în Germania, Britania și provinciile galice²⁶. În Dalmația este răspândită și apariția lui Silvanus fără a purta epitet²⁷.

Cât privește răspândirea numelor de origine italică în întreaga lume romană, lucrarea de față se bazează, datorită lipsei precizării de către adoratori a *origo*, *domus* sau *natio*, pe studiul realizat de Adela Paki și publicat în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, în anul 1988²⁸.

²³ András Mócsz, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London-Boston, Routledge & K. Paul, 1974, pp. 251-252.

²⁴ Dorsey, *The Cult of Silvanus*, p. 29.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Adriana Panaite et alii, *Spațiul sacru din punctul Dalea*, în Paul Damian (coord.), *Alburnus Maior*, vol. 1, București, CIMEC, 2003, p. 347.

²⁸ Adela Paki, *Populația Ulpiei Traiana Sarmizegetusa (I)*, în *SCIVA*, XXXIX (1988), 4, pp. 360-362.

Prescurtările utilizate în scopul indicării regiunilor de răspândire a numelor romane se traduc astfel: DAN – provinciile danubiene; DL – Dalmația; este – provinciile estice; IT – Italia; N – Noricum; P – Pannonia; W – provinciile vestice.

În urma interpretării tabelului ce cuprinde informațiile dobândite după analizarea inscripțiilor în care adoratorii lui Silvanus purtau nume romane, se ajunge la stabilirea următoarelor forme de adorare ale zeului nostru:

A. Persoane care practică adorarea lui Silvanus sub forma specifică provinciilor vestice, fapt ce subliniază posibilitatea ca acestea să provină din aceste provincii:

Nume	Criteriul pe baza căruia se face repartizarea	Localizarea inscripției
Caius Iulius Matrobianus	<i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania și provinciile galice); numele Iulius este răspândit în provinciile vestice	Apulum
Ulpus Salvinus	<i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania și provinciile galice); numele Ulpus este răspândit în provinciile vestice	Apulum
Lucius Coelius Aelianus	<i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania și provinciile galice)	Ulpia Traiana Sarmizegetusa
Naevius D(...)	<i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania și provinciile galice)	Ulpia Traiana Sarmizegetusa

B. Persoane care practică adorarea lui Silvanus sub forma specifică provinciilor danubiene, fapt ce subliniază posibilitatea ca acestea să provină din aceste provincii:

Nume	Criteriul pe baza căruia se face repartizarea	Localizarea inscripției
Aurelius	<i>domesticus</i> (Pannonia); numele Aurelius este răspândit în provinciile danubiene	Apulum
Aurelius Titus	<i>domesticus</i> (Pannonia); numele Aurelius este răspândit în provinciile danubiene	Napoca
Rufus	numele Rufus este răspândit în provinciile danubiene; prezența în inscripții a lui Silvanus lipsit de epitet este atribuită provinciei Dalmația	Micia
Aurelius Viator	<i>domesticus</i> (Pannonia); numele Aurelius este răspândit în provinciile danubiene	Potaissa
Aurelius Praesen(...)	<i>domesticus</i> (Pannonia); numele Aurelius este răspândit în provinciile danubiene	Sântămăria de Piatră
Aurelia Valentina	<i>domesticus</i> (Pannonia); numele Aurelius este răspândit în provinciile danubiene	Micia

Particularități ale cultului lui Silvanus în Dacia romană

Marcus Aurelius Valens	asociază pe Silvanus Silvanelor (Pannonia); numele Aurelius este răspândit în provinciile danubiene	Ulpia Traiana Sarmizegetusa
------------------------	---	-----------------------------

C. Persoane care practică cultul lui Silvanus sub o formă sincretică:

Nume	Criteriul pe baza căruia se face repartizarea	Localizarea inscripției
Fronto	tatăl său poartă un nume de origine celtă, Bocinus; Silvanus este asociat cu Campestris (s-a răspândit din Germania Superior în provinciile danubiene: Raetia, Pannonia) și cu Silvanele (asociere specifică Pannoniei)	Germisara
Caius Longius Aquilinus	numele Longius este răspândit în rândul celților ²⁹ ; <i>deus</i> (întâlnit în Germania, Britania și provinciile galice); <i>silvester</i> (Pannonia); Caius Longius Aquilinus este <i>veteranus legionis XIII Geminae</i> (această legiune a staționat anterior în Germania Superior și Pannonia ³⁰)	Apulum

D. Persoane ale căror nume s-au răspândit pe ruta Est-Dunăre-Dacia și care practică adorarea lui Silvanus sub forma specifică Pannoniei:

Nume	Criteriul pe baza căruia se face repartizarea	Localizarea inscripției
Flavius Marinus	numele Flavius este răspândit în provinciile estice; <i>domesticus</i> (Pannonia)	Porolissum

E. Persoane ale căror nume s-au răspândit pe ruta Vest-Dunăre-Dacia și care practică adorarea lui Silvanus sub forma specifică provinciilor danubiene:

Nume	Criteriul pe baza căruia se face repartizarea	Localizarea inscripției
Caius Iulius Valens	Atât numele Iulius, cât și cognomenul Valens sunt răspândite în provinciile vestice; <i>domesticus</i> (Pannonia)	Apulum
Ulpus Mare(...)	numele Ulpus este răspândit în provinciile vestice; <i>domesticus</i> (Pannonia)	Micia
Valerius Valerianus	atât numele Valerius, cât și	Napoca

²⁹ Husar, *Celți și germani*, p. 68.

³⁰ Vasile Moga, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea XIII Gemina*, Cluj-Napoca, Dacia, 1985, pp. 117-118.

	cognomen-ul Valerianus sunt răspândite în provinciile vestice; dedicantul este veteranus ex <i>decurione alae Frontionianae</i> (a staționat anterior în Germania Inferior, Dalmația și Pannonia); <i>domesticus</i> (Pannonia)	
Caius Severius et Severius P(...)	transformarea numelui Severus în cognomen-ul Severius este specifică provinciilor celtice ³¹ ; <i>domesticus</i> (Pannonia)	Apulum
Marcus Aurelius Comatius Super	numele Comatius este răspândit printre celți ³² ; numele Aurelius este răspândit în provinciile danubiene; <i>silvester</i> (Pannonia); asocierea lui Silvanus cu Diana este specifică Pannoniei ³³	Apulum
Valerius Martialis	numele Valerius este răspândit în provinciile vestice; numele Martialis este răspândit în Dalmația și Pannonia; Silvanus nu poartă epitet (specific Dalmației)	Apulum
Iulius Crescens	numele Iulius este răspândit în provinciile vestice; <i>domesticus</i> (Pannonia); Iulius Crescens este atestat și la Cășei ³⁴ . Piatra sa funerară este specifică artei pannoniene; de asemenea aici a staționat cohors I Britannica milliaria civium romanorum equitata, ce a staționat anterior în Pannonia și Moesia Superior	Micia
Iulius Victorianus	numele Iulius este specific provinciilor vestice; <i>domesticus</i> (Pannonia)	Ulpia Traiana Sarmizegetusa
T. Valerius Dubitatus	numele Valerius este răspândit în provinciile vestice, iar cognomen-ul Dubitatus în Pannonia și Noricum; <i>domesticus</i> (Pannonia)	Viștea
Marcus Ulpius Provincialis	numele Ulpius este răspândit în provinciile vestice; <i>domesticus</i> (Pannonia)	Gherla
V(...) Saturninus/ Valerius Saturninus	numele Valerius este răspândit în provinciile vestice; dedicatorul este	Cristur

³¹ Husar, *Celți și germani*, p. 50.

³² *Ibidem*, p. 68.

³³ Mócsz, *Pannonia and Upper Moesia*, p. 251.

³⁴ Husar, *Norico-pannonii*, p. 374.

	<i>principales</i> în Ala I Tungrorum Frontaniana (a staționat anterior în Germania Inferior, Dalmația și Pannonia ³⁵); <i>domesticus</i> (Pannonia)	
Marcus Caecilius Rufinus Marianus	Rufinus este răspândit în provinciile vestice și danubiene; Marcus Caecilius Rufinus Marianus este <i>legatus legionis XIII Geminae</i> (această legiune a staționat anterior în Germania Superior și Pannonia); prezența în inscripții a lui Silvanus lipsit de epitet este atribuită provinciei Dalmația;	Apulum

Constatăm că cei care ridicau inscripții lui Silvanus, purtători *tria nomina*, nu proveneau din Italia, așa cum ar fi reieșit în cazul în care ne-am fi bazat doar pe originea numelor pe care le purtau, ci că au pătruns în Dacia în urma unei îndelungate mobilizări din provinciile vestice, provinciile estice și cele danubiene. Mobilizarea nu trebuie înțeleasă ca fiind realizată de o singură persoană, ci în timp, din generație în generație. Situația este relevată de răspândirea numelui, dar și de adorarea lui Silvanus sub o formă sincretică. Mobilizarea, în cazul unora dintre adoratorii lui, s-a realizat prin intermediul armatei, chiar dacă de unii din ei suntem siguri că au pătruns în Dacia prin intermediul armatei: V(...) Saturninus/Valerius Saturninus, Valerius Valerianus, Caius Longinus Aquilinus, Marcus Caecilius Rufinus Marianus, de alții putem presupune că au ajuns în Dacia în același mod, întrucât ocupația lor, de *decurio coloniae*, ne permite susținerea ipotezei că au fost militari, întrucât veteranii îndeplineau această funcție: Lucius Coelius Aelianus și Iulius Victorianus.

Răspândirea cultului lui Silvanus din provinciile vestice în cele danubiene și, de acolo, în Dacia pare a fi susținută și de reprezentările iconografice. Modul de redare a zeului în iconografie prezintă analogii în Pannonia și Dalmația³⁶, iar gema de la Micia are analogie într-o descoperire din Germania³⁷.

În *Africa este Dacia. Gli influssi africani nella religione romana della Dacia. Silvano este Mercurio* publicat în *Signum originis. Religie, artă și societate în Dacia romană*, Mihai Bărbulescu aduce argumente în susținerea ideii că la Micia apare adorarea lui Silvanus sub forma specifică Africii de nord și anume asocierea lui cu Mercurius. Din punctul lui de vedere, cel din urmă zeu este identificat aici nu cu zeitatea romană, ci cu cea punică³⁸. Însă, în Africa nu este vorba de asociere, ci de

³⁵ Idem, *Celți și germani*, p. 118.

³⁶ Rusu, *Considerații privind cultul lui Silvanus*, p. 397.

³⁷ *Ibidem*, p. 398.

³⁸ Bărbulescu, *Signum originis*, pp. 71-72.

identificarea zeului nostru cu Mercurius³⁹. Forma sub care apare primul în inscripția de la Micia este *Silvano domestico et Mercurio*⁴⁰, remarcându-se ușor asocierea Silvanus cu Mercurius, divinitatea romană. De asemenea, nu trebuie omis epitetul purtat de primul, *domesticus*. Prin urmare, în inscripțiile de la Micia este prefigurat un model occidental, asocierea pomenită adineauri⁴¹, ce s-a adaptat formei de adorare a lui Silvanus specific Pannoniei, *Silvano domestico et Mercurio*.

Vorbim de centre de adorare în Dacia în cazul cultului lui Silvanus, așa cum propune Tóth István? La Alburnus Maior și Ampelum nu se manifestă doar o influență dalmatică, întrucât este prezentă în egală măsură cu cea panonică. În zona auriferă, este dată de prezența în șapte inscripții a epitetului *augustus* și de lipsa lui. Cea panonică, marcată prin prezența epitetelor *silvester* și *domesticus* este sesizată tot prin șapte inscripții.

La Micia nu este prezentă doar manifestarea influenței panonice prin purtarea de către Silvanus a epitetului *domesticus*: *Silvano domestico*⁴², ci este vorba despre prezența unor tradiții religioase diverse⁴³, caracterizată și prin manifestarea unei influențe dalmatice, prin două inscripții în care zeul nu poartă epitet⁴⁴, dar și prin una cu caracter oriental⁴⁵, prin folosirea epitetului *aeterno*. Prezența unor tradiții religioase diverse se constată și în orașul Apulum. Tradiția religioasă panonică este atestată prin formulele: *Silvano domestico*⁴⁶, *Silvano silvestri*⁴⁷, *Silvano silvestri et Dianae*⁴⁸; cea dalmatică prin *Silvano*⁴⁹, *Silvano augusto*⁵⁰; cea specifică provinciilor occidentale, prin *Deo Silvano*⁵¹, iar cea italică, prin *Silvano sancto*⁵². Tot la Apulum este atestat un caz de sincretism: *Deo Silvano silvestri*⁵³. Despre același fenomen mai vorbim la Germisara: *Silvanis et Silvano Campestribus*⁵⁴ și la Salinae: *Deo Silvano Domestico*⁵⁵. Influența panonică se regăsește la Cristur,

³⁹ Dorcey, *The Cult of Silvanus*, p. 64.

⁴⁰ IDR, III/3, p. 141; Pribac, *Aspecte sociale ale vieții spirituale*, p. 259.

⁴¹ Dorcey, *The Cult of Silvanus*, p. 65.

⁴² IDR, III/3, pp. 130-139.

⁴³ Nemeti, *Sincretismul religios*, p. 96.

⁴⁴ IDR, III/3, pp. 128-129.

⁴⁵ IDR, III/3, p. 140.

⁴⁶ IDR, III/5, 1, pp. 262-268, 270.

⁴⁷ IDR, III/5, 1, pp. 271, 273.

⁴⁸ IDR, III/5, 1, p. 273.

⁴⁹ IDR, III/5, 1, pp. 254-259.

⁵⁰ IDR, III/5, 1, p. 262.

⁵¹ IDR, III/5, 1, pp. 258, 260.

⁵² IDR, III/5, 1, p. 271.

⁵³ IDR, III/5, 1, p. 273.

⁵⁴ IDR, III/3, p. 221.

⁵⁵ Pribac, *Aspecte sociale ale vieții spirituale*, p. 263.

Gherla, Napoca, Negrilești, Porolissum, Potaissa, Sebeș, Tibiscum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Sântămăria de Piatră, Uroiș și Viștea; cea dalmatică la Bejan, Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Potaissa, iar cea italică la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Napoca. Acestea fiind spuse, nu putem vorbi despre centre de cult în cazul cultului zeului nostru, unde să se constate manifestarea unei singure influențe, ci de prezența unei tradiții religioase diverse în fiecare oraș în parte, alocuri fiind surprins și procesul sincretic.

Realizând raportarea formei de adorare a lui Silvanus din inscripții la răspândirea numelui romanizat a adoratorilor săi, am ajuns la concluzia potrivit căreia ei erau străini veniți în Dacia din provinciile occidentale, cele danubiene sau cele estice. O astfel de concluzie antrenează și o altă realitate: statutul de divinitate de import al zeului în Dacia⁵⁶. Statutul este dat nu numai de forma sub care a fost adorat, ci și de zona de proveniență a adoratorilor.

Din cele 85 de inscripții în care se menționează numele adoratorului, doar 52 au putut fi analizate în scopul identificării zonei de proveniență a celor care le-au ridicat. Ceea ce a constituit un impediment în realizarea unui astfel de demers a fost prezența în inscripții a lui Silvanus într-o formă simplă, fără a purta epitet, dar și lipsa menționării profesiei îndeplinite de dedicator, precum și condiția umilă a adoratorilor, libertății și sclaviei venerându-l pe Silvanus sub forma care era pe placul patronului sau stăpânului.

La final de demers trasăm concluzia potrivit căreia cultul lui Silvanus în Dacia a pătruns sub forma importului, printre adoratorii lui identificându-se doar străini, autohtonii fiind reprezentați doar printr-o persoană din numărul total de 52 de persoane a căror zonă de proveniență a fost stabilită. Cultul nu constituie un model independent și identitar, ci dimpotrivă, trădează diversitatea coloniștilor aduși și veniți aici *ex toto orbe romano* (Eutropius, VIII, 6, 2), precum și solida lor romanizare, realizată în provinciile din care au provenit. În ceea ce privește cultul lui Silvanus, nu putem vorbi despre romanizare în sensul impunerii și adoptării de către indigeni a acestui cult italic, ci de o romanizare solidă a coloniștilor aduși în Dacia. De asemenea, prin intermediul acestui studiu constatăm faptul că provincie nu se remarcă doar practicarea cultului sub forma cunoscută în Pannonia și Dalmația⁵⁷, ci și sub forma practică în Italia și în provinciile vestice.

MARIA-ADRIANA AIRINEI

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

⁵⁶ Nemeti, *Sincretismul religios*, p. 96.

⁵⁷ Rusu, *Contribuții privind cultul lui Silvanus*, p. 399; Dorcey, *The Cult of Silvanus*, p. 78.

ABREVIERI

Acta MN – *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca

EN – *Ephemeris Napocensis*, Cluj-Napoca

IDR, III/3 – *Inscripțiile Daciei Romane = Inscriptiones Daciae Romanae*, Vol. III. *Dacia Superior*, 1. *Zona de sud-vest (teritoriul dintre Dunăre, Tisa și Mureș)*, Ioan I. Russu (ed.), în colaborare cu Milena Dušanić, Nicolae Gudea, Volker Wollmann, București, 1977.

IDR, V/5 – I. Piso, *Inscriptions d'Apulum (Inscriptions de la Dacie Romaine – III. 5)*, Vol. 1-2, Paris, 2001.

SCIVA – *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, București

PARTICULAR FEATURES OF THE CULT OF SILVANUS IN ROMAN DACIA

Abstract

Even though Rome as civilizing factor, whose main tool was the Romanization, implemented a type of civilization in the conquered territories, this type was not absorbed *ad litteram*. The worship of gods varied between various provinces. In Dacia the practices of worshipping god Silvanus took the form of different religious traditions originating in Pannonia, Dalmatia, Italy and the Western provinces. The syncretic character of the cult as practiced in Dacia owes to the settlers' diverse origin. The cult of Silvanus in Dacia displays the status of an imported god revealing the diversity of the worshippers coming *ex toto orbe romano* and their thorough Romanization. As concerns the cult of Silvanus in Dacia, we cannot accept Romanization through the scenario of imposition and the adoption of this Italic cult by the local population, but rather of that of the profound Romanization of the colonists settled in the province.

KEYWORDS: Pannonia, Dalmatia, italic, import, roman religion, sincretism.